

Sekularizam i nastanak Države Izrael

Boris Havel

Religija je neupitno važna u svakom razmišljanju o Izraelu kako u međunarodnim odnosima tako u sklopu društvenih i političkih procesa u samoj židovskoj državi. Kako je onda sekularnost ključna za nastanak Države Izrael?

Ako bismo morali odabrati jedan fenomen koji je bio ključan za nastanak moderne izraelske države, u najuži bi izbor ušao – sekularizam. To može zazvučati čudno s obzirom na to da je religija jedna od glavnih odrednica u previranjima u suvremenome izraelskom društvu i prizma kroz koju mnogi Židovi i nežidovi promatraju projekt židovske državotvornosti u Svetoj zemlji. Među najrevnijim braniteljima ideje cionizma danas često prevladavaju religiozni Židovi. Religiozni Židovi naseljavaju i područja čije uređenje mnogi percipiraju ključnim za razvoj arapsko-izraelskih odnosa, a to je područje Judeje i Samarije (takozvane Zapadne obale). Dio izrazito religioznih Arapa muslimana, udružen u terorističke skupine poput Hamasa ili Hezbolaha, glavni je nositelj vjerskoga nepomirljivog neprijateljstva prema Izraelu. Drugi, mnogo malobrojniji religiozni muslimani podržavaju židovsko pravo na vlasništvo nad Svetom zemljom zbog jednoga kuranskog *ajeta* koji se može protumačiti kao nositelj te ideje.¹ Religiozni kršćani, pak, na temelju različitog tumačenja biblijskog pojma *Izrael* mogu biti ogorčeni protivnici ili revnosni zagovornici cionizma.² Sekularni zapadnjački političari i diplomati, koji svako malo iznesu nekakav mirovni plan, ostaju razočarani neuspjesima, a teško se oteti dojmu da je nerijetko ključan nedostatak tih planova upravo nerazumijevanje ili zanemarivanje aspekta religije, odnosno sekularnim zapadnjacima neshvatljivo pretpostavljanje "iracionalnoga" "racionalnomu" od strane mnogih bliskoistočnih aktera. Religija je, dakle, neupitno važna u svakom razmišljanju o Izraelu kako u međunarodnim odnosima tako u sklopu društvenih i političkih procesa u samoj židovskoj državi. U doktorskoj disertaciji *Religij-*

Boris Havel, doktor političkih znanosti. Objavio zapaženu knjigu *Arapsko-izraelski sukob. Religija, politika i povijest Svete zemlje* (2013). Zaposlen u Ministarstvu vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske. U članku su izražena stajališta autora, a ne institucije u kojoj je zaposlen. E-pošta: boris.havel@mvep.hr

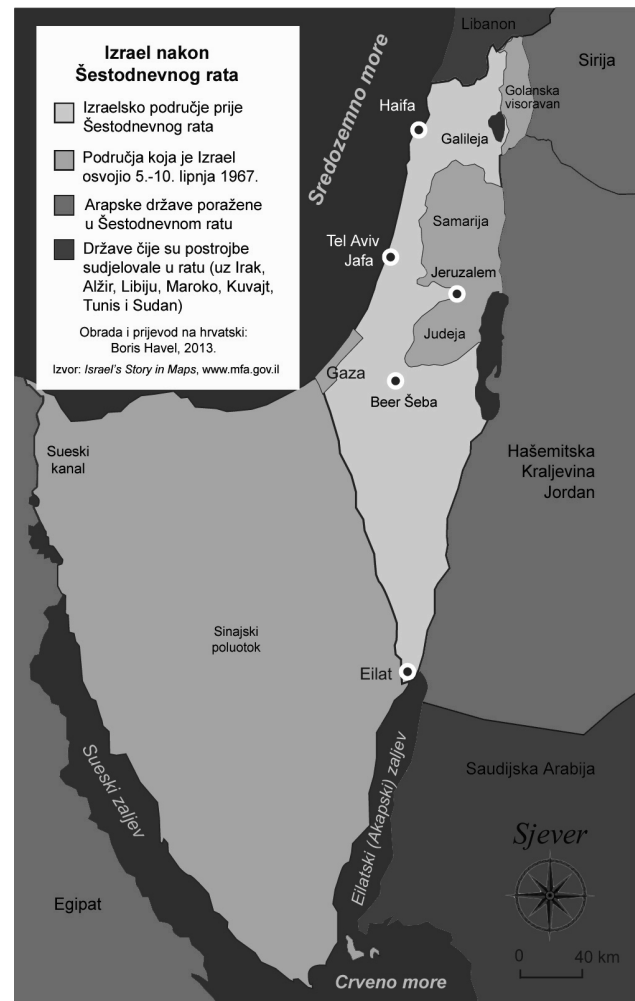
ski aspekt arapsko-izraelskog sukoba branio sam tezu da je religija u jednome svom aspektu – političkom – jedina konstanta bliskoistočnih zbivanja u posljednja tri i pol tisućljeća. Kako je onda sekularnost ključna za nastanak Države Izrael?

Cionizam kao racionalno rješenje židovskih nevolja

Israel Eldad, teoretičar revizionističkog cionizma, definirao je dva³ izvora cionizma te ih opisao kao jedan pozitivan i jedan negativan. Pozitivan je izvor "neprestana težnja židovskog naroda da postigne otkupljenje, koja postoji od uništenja Hrama i početka izgnanstva". Među Židovima postoji drevno očekivanje Mesije koji će narod vratiti u njegovu zemlju, obnoviti Hram, pravednost i bogoštovlje te uspostaviti mir. Upravo zbog te nade Židovi su svoje obitavanje u drugim zemljama uvijek nazivali egzilom (izgnanstvom), a nikada emigracijom (Eldad, 2007:17-18). Drugi, "negativni izvor" nastanka cionizma, Eldad (2007:19) vidi u protusemitizmu, što prepoznaje i golemu većina povjesničara. Početak masovnoga židovskog naseljavanja Palestine početkom 1880-ih, koje je poznato kao Prva alijá,⁴ potaknuli su progoni i pogromi Židova u Rusiji. I u drugim istočnoeuropskim zemljama progoni i zlostavljanja pokrenuli su val židovskog iseljavanja, tako da ih je između 1880. i 1910. iz istočne Europe izbjeglo najmanje tri milijuna (Peel i dr., 1937:11). Većina onih koji su u to vrijeme iselili otišli su u zapadne zemlje, osobito u Englesku i Ameriku, te u britanske kolonije, a ne u Palestinu (Morris, 2008:7). Samo je manji dio za novi dom izabrao židovsku pradomovinu. Neki su to učinili potaknuti vjerskim motivima, zbog čega Prva alijá predstavlja djelomičnu sintezu Eldadova "negativnog" i "pozitivnog" izvora. Tako nije bilo u sljedećim valovima useljavanja kada su u zemlju mahom dolazili izrazito sekularni Židovi. Mnogi među njima bili su gorljivi pobornici ideologije socijalizma i komunizma. Naselja (*jišuv*), poglavito poljoprivredna (*kibucim*), koja su gradili bila su organizirana na izrazito socijalističkim načelima. Tim je naseljenicima klasna pripadnost bila mnogo važnija od vjerske; dojam je da su oni nerijetko veću bliskost osjećali prema arapskim radnicima nego prema haredskim Židovima.

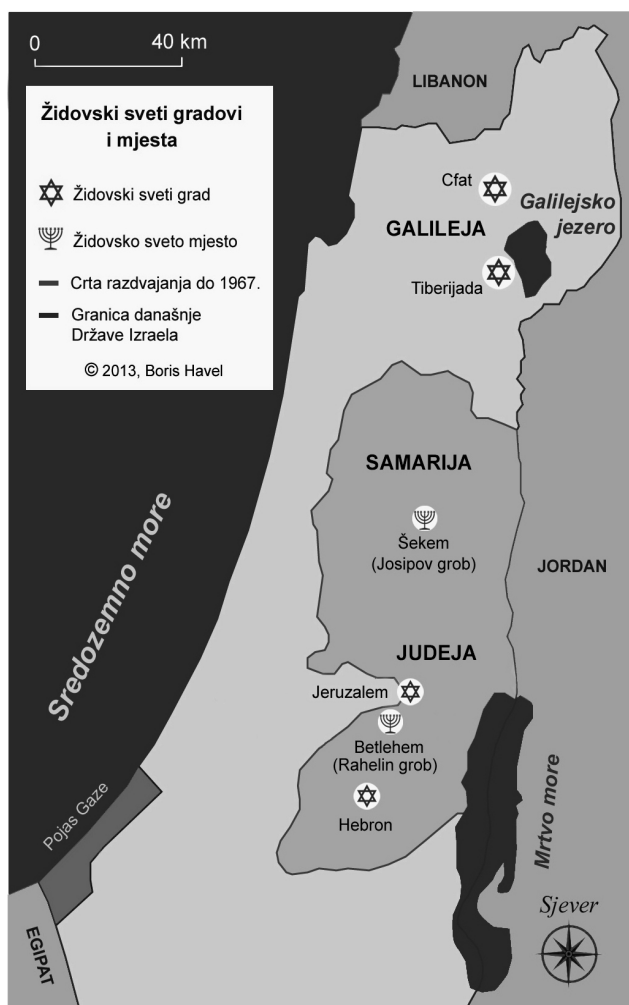
Osim progonjenih i zlostavljanih istočnoeuropskih Židova, protusemitizam je razbudio i Židove srednje i zapadne Europe koji su, za razliku od svojih istočnih sunarodnjaka, bili skloniji sekularizmu i asimilaciji. Mnogi su od njih asimilacijom uvelike izgubili dodir sa židovstvom i potpuno se prilagodili životu u nežidovskoj sredini. Unatoč lojalnosti društvima i narodima među kojima su živjeli, ta su društva i narodi prema njima pokazivali nepovjerenje, a nerijetko i neprijateljstvo. Nepovjerenju i neprijateljstvu ti su se Židovi suprotstavljali još većom asimilacijom, pa bi se u određenom trenutku mnogi našli u takvu stanju da je okolina njihovo židovsko podrijetlo naglašavala više nego što su oni sami sebe percipirali kao Židove. Zaključak da je jedini izlaz iz spirale neprijateljstva i asimilacije preseljenje u židovsku državu njima je, zapravo, bio nametnut.

Uz protusemitizam, razvoju ideje cionizma pogodovali su i zapadnoeuropski ideološki trendovi, među kojima je izrazito važnu ulogu imalo prosvjetiteljstvo. Prosvjetiteljstvo ili *haskala* u 18. i 19. stoljeću među Židovima srednje i istočne Europe obli-

kovalo je potpuno nov židovski *self-image*. Židovski pristaše prosvjetiteljstva (*maskilim*) na sebe su, u duhu vremena, počeli gledati kao na pojedince koji nisu prvenstveno obilježeni vjerskom pripadnošću nego vlastitom osobnošću. Skupno, pak, vidjeli su sebe kao narod poput svakoga drugog naroda.⁵ Zaključili su da je došlo vrijeme da i oni ostave za sobom do tada neupitne vjerske premise i prigrlje racionalizam. Prema njima, rješenje za osobne i nacionalne izazove istovjetno je onome drugih pojedinaca i naroda: obrazovanje u modernim znanostima (umjesto dominantno religijskoga) te sudjelovanje u društvenim i političkim procesima. Bio je to radikalna zaokret u odnosu prema rabinskom gledanju na židovstvo prema kojemu su Židovi poseban i odabran narod, neusporediv s *gojima* (nežidovima), kojemu je sve što se događa, pa tako i *galut* (izgnanstvo), dio svrhovita božanskog nauma. Rabinskim upozorenjima unatoč, proces individualizacije, sekularizacije i prihvaćanja racionalizma među europskim se Židovima koncem 19. i početkom 20. stoljeća proširio i religijski ga autoriteti više nisu mogli zaustaviti.

Istodobno sa širenjem ideja prosvjetiteljstva i razvojem *jišuva* u Svetoj zemlji, židovske su se prilike u Europi nastavile pogoršavati. Stvaranje nacionalnoga političkog pokreta bilo je logičan slijed u razmišljanju *maskilim* Židova. Najzaslužnija osoba za stvaranje političkoga cionizma, Theodor Herzl (1860–1904),

poniknuo je upravo iz takva miljea. Herzl je bio mađarski asimilirani Židov, intelektualac koji nije mario za vjeru, kojega Sachar (2001:41) opisuje kao "židovskog agnostika". Razlog začetka njegova zanimanja za stvaranje židovske države bio je sličan Pinske-rovu:⁶ iznenadno shvaćanje da je protusemitizam problem koji su Židovi uzaludno pokušavali riješiti upirući se da se pokažu kao lojalni građani država u kojima su rođeni. Sve dok Židovi budu živjeli među nežidovima, bit će predmetom njihova nepovjerenja i mržnje. U *Der Judenstaat* Herzl, kao jedan od najvažnijih ciljeva okupljanja Židova u vlastitoj državi, navodi prestanak protusemitizma. Židovsko preseljenje, prema njegovu viđenju, dogodit će se racionalno, uredno, bez meteža i prevrata, te uz prijateljsku pomoć nežidovskih naroda i vlada (Herzl, 2011:24). Herzl je bio uvjeren u to da nema smetnji za nastanak židovske države ako se ekonomski i politički čimbenici poslože tako da rezultat jednadžbe bude pozitivna bilanca za sve strane. Čovjek se gotovo pita kako se toga nitko nije sjetio ranije. Racionalnost i naivnost u Herzlovu predlaganju rješenja za neprijateljstvo kojemu su mnogi europski Židovi bili izloženi više pristaju kakvom matematičaru ili humanitarnom aktivistu nego političkom misliocu.⁷

Chaim Weizmann nastanak i širenje ideje cionizma među ruskim Židovima povezuje s ugnjetavanjem kojemu ih je izgovarala carska Rusija, kao i revolucionarnim pokretima koji su se

rasplamsavali općenito među ruskim masama. On objašnjava kako se dio Židova pridružio revolucionarnom pokretu, dok je dio odabrao onaj "cionistički nacionalistički", za koji veli da je bio "revolucionaran i demokratski" (Weizmann, 1949:17). Weizmann je potjecao iz duboko religiozne obitelji, a jedan je njegov stric bio rabin. No on je od najranijih učeničkih dana više zanimanja pokazivao prema sekularnom obrazovanju za koje je vjerovao da predstavlja važan čimbenik židovskoga preživljavanja u neprijateljskom svijetu.⁸

Sukob sekularnih cionista i religioznih Židova

Dva izvora koja Eldad spominje uglavnom nisu funkcionirala sinkronizirano. Dapače, prvi, "pozitivni" izvor prije nastanka Države Izrael nerijetko je predstavljao glavnu zapreku drugome, "negativnom".⁹ Zanemarivanje vjere među nositeljima političkog cionizma odmah je antagoniziralo mnoge ugledne rabine, te su oni židovskim državotvornim nastojanjima nosili više štete nego većina političkih oponenta među nežidovima. Herzl ih je zbog toga podrugljivo nazivao *Protestrabbiner* (nav. u: Sykes, 1953:159). Weizmann se već u ranoj mladosti sukobio s ultraortodoksnim Židovima zbog, prema njegovu mišljenju, prevelikog udjela religije u židovskom obrazovanju, pa su mu oni prijetili da će ga prijaviti policiji kao "ateista, revolucionara, Božjeg neprijatelja i remetitelja mira" (Weizmann, 1949:26). Mnogo kasnije, Ben Gurion je židovsko stanovništvo u Jeruzalemu – koje su velikim dijelom činili upravo religiozni Židovi – opisao kao 20 posto "normalnih", 20 posto visokoobrazovanih i 60 posto "čudaka" (Oz, 2010:507). Među religijskim protivnicima političkog cionizma zanimljiv primjer predstavlja rabin Joel Teitelbaum (1887–1979) koji je u djelu objavljenom 1961. ustvrdio da su Židovi cionizmom isprovocirali Holokaust.¹⁰

Razdoru sekularne i religijske zajednice neki su sekularni cionisti pridonosili bahato se i provokativno proglašavajući nasljednicima judaizma kojima pripada pravo na materijalističko tumačenje Biblije. Sukladno svome svjetonazoru, oni su tradicionalne religijske vrijednosti zamijenili vrijednostima nacionalizma (Gorenberg, 2006:19). Religiozan je Židov u njihovim očima predstavljao oličenje slaboga, nemoćnog Židova koji se, umjesto da se bori, pred životnim problemima sklanja zamatanjem u molitveni šal i uranjanjem u svitak Tore. Danas je lako pretpostaviti kako su religiozni Židovi na taj prijezir i provokacije uzvraćali sličnom mjerom da bi obranili svoj stil života. Premda je sigurno bilo i takvih slučajeva, naglašavati taj aspekt cionističko-religijskog sukoba bilo bi pogrešno. Religiozni su Židovi stoljećima živjeli izvrgnuti prijeziru, porugama, progonima i šikaniranju, pa je teško pretpostaviti da su cionističko šikaniranje i poruga – koji su, ako ništa drugo, bili nenasilni – kod njih izazivali posebnu potrebu za zavodom i polemikom. Njihova je reakcija velikim dijelom bila potpuno drukčije prirode.

Židovska religija i dvojbe pred izazovom cionizma

Glavni razlozi neprihvatanja političkog cionizma kod većine religioznih Židova nisu bili povezani s aktualnim zbivanjima i

svjetovno-vjerskom polemikom, nego s mnogo dubljim i složenijim teološkim pretpostavkama o povratku u Erec Izrael, koje su se u rabinskom judaizmu uvriježile tijekom stoljeća izgnanstva.

Koncept spasenja ili otkupljenja u židovstvu je blisko povezan sa židovskim nacionalnim korpusom u cijelosti i nije samo pitanje osobnog pomirenja s Bogom, kao što je slučaj u kršćanstvu. Profesor Ratzabi objašnjava da se "spasenje (u židovstvu) ne odnosi na sudbinu pojedinačnih duša, nego na sudbinu cijeloga židovskog naroda i židovstva".¹¹ Židovsko otkupljenje (*geula*), prema drevnim i srednjovjekovnim shvaćanjima, značit će povratak Židova u Obećanu zemlju, život u skladu sa hala-hičkim zakonima, dolazak Mesije, obnovu Hrama i hramskoga bogoštovlja te dolazak kraljevstva Božjeg u Jeruzalem. No problem predstavlja kronologija: stvari se neće nužno odvijati tim redosljedom. Svaka od navedenih stavki nalazi se u svetim spisima, ali njihov je raspored unutar niza očekivanih zbivanja pitanje tumačenja. Unatoč naizgled logičnome i jednostavnom zaključku da cionizam predstavlja ispunjenje židovskih vjerskih nadanja, razmatranja religioznih Židova o njemu mnogo su složenija. Temeljna dvojba religijskog cionizma jest tko će inicirati povratak Židova u Erec Izrael, Bog ili sami Židovi; hoće li prvo doći Mesija (Krist) pa okupiti Židove na Cionu ili će se Židovi najprije vratiti na Cion te u pravadnoj domovini dočekati Mesiju? Hoće li Mesija doći nakon što se svi Židovi budu držali Zakona ili će se Židovi vratiti Zakonu i Savezu kada dođe Mesija?

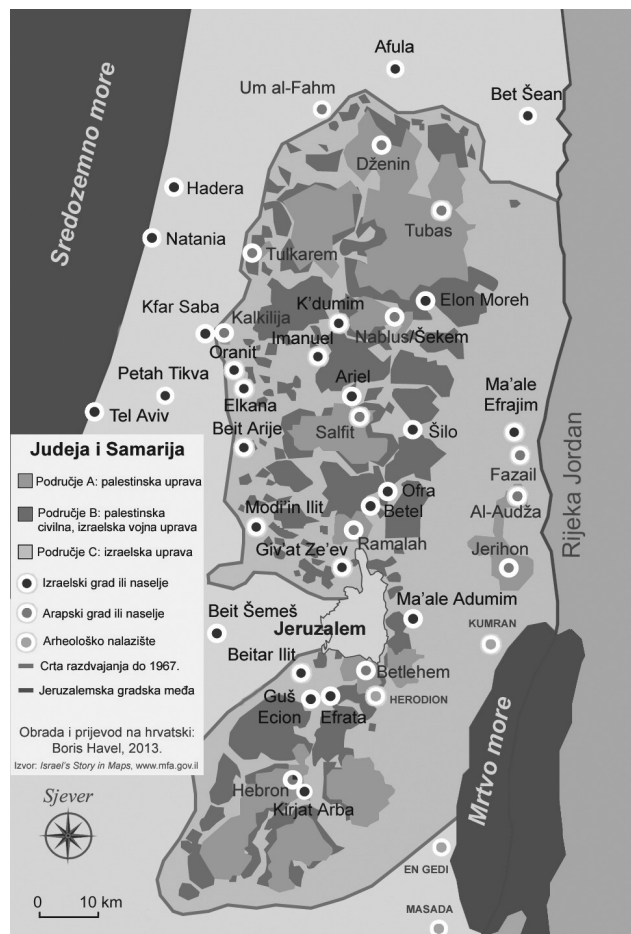
Nadalje, dvojba religijskog cionizma još je dublja i zadire u definiciju samog progonstva. Naime, ako je Bog autor povijesti – što je jedna od temeljnih pretpostavki židovske teologije – ako je židovski narod zgriješio pred njim i ako je Bog zbog toga Židovima nametnuo kaznu i pokoru kojima im je pripremio,¹² onda je Bog autor i njihova egzila. Egzil (*galut*) dio je Božjeg plana "popravljanja" (*tikun*) Židova, odnosno njihove pokore koja će ih u konačnici dovesti do pravednosti i izbaavljenja (*geula*). U tome krugu "prekršaja, pokajanja i obnove" (Kedourie, 1988:289). Židovi moraju čekati na Božje smilovanje. Samovoljno prekidanje egzila i povratak na Cion u tom bi slučaju predstavljali suprotstavljanje procesu spasenja koji je osmislio Bog.

Sekularni židovski aktivizam u pokretanju i promicanju cionizma zato je mnoge religiozne Židove šokirao i sablaznio. Ne samo da su ti ljudi, prema njihovom viđenju, činili nešto za što nisu imali božanski mandat, nego su se svojim činom izravno usprotivili Božjim naumima: njihove su političke ambicije prkosile Bogu. Temeljem takve religijske percepcije politike cionizma, religijski protucionisti bili su voljni pridonijeti suzbijanju te "bogohulne" ideje, i to ne samo pred Židovima za čije su duhovno zdravlje skrbrili, nego i pred nežidovskim akterima na međunarodnoj političkoj i aktivističkoj pozornici, delegitimiranjem koncepta židovske državnosti. No tijekom zbivanja nakon osnutka Izraela mnoge je od njih ostavio zatečene i zbunjene: temeljem židovskoga pogleda na povijest kao na način božanske objave, pojavila se dvojba u tumačenju i suvremene povijesti koju su činila "najneobičnija i najzbuđljivija zbivanja što se našem narodu događaju u gotovo dva tisućljeća" (Spero i Pessin, 1989:41). Religiozan se Židov stoga lako mogao naći pred odabirom između dviju krajnosti: je li povratak na Cion izraz Božjeg smilovanja židovskom narodu ili plod židovskoga prkosu Bogu?

Čini se da je velika većina religioznih Židova do konca 1940-ih godina bila spremnija cionizam percipirati sukladno drugoj alternativni. Ponovna promišljanja o konceptu židovske državnosti usporedno su potaknule spoznaje o razmjerima Holokausta i potreba postojanja utočišta u kojemu životi Židova neće ovisiti o *gojima*, te uspjesi u obrani i izgradnji novoosnovane Države Izrael.

Stvaranje religijskoga političkog pokreta

Zaokret u percepciji cionizma među religioznim Židovima nastajao je postupno i oprezno. Svo vrijeme vodile su se polemike i rasprave unutar židovske religijske zajednice, a sveta pisma, tradicija i povijesni događaji tumačili su se iznova. Pluralizam, koji je svojstven židovskoj misli, bio je posebno prisutan u raspravama o ideji cionizma. Već 1950-ih gotovo da nije bilo teze o cionizmu koju neka struja nije zastupala – od krajnjeg odbacivanja do zdušna prihvaćanja pokreta – prihvaćanja kako zbog pragmatizma (židovskog preživljavanja u neprijateljskom svijetu) ili, rjeđe, zbog eshatologije. Između različitih religijskih struja – kao i među pokretima desnice koji su uvelike bili sekularni – nerijetko je vladao razdor te je desetljećima jedini koherentan i stabilan čimbenik izraelske politike bila cionistička sekularna ljevica. Postupno povećanje brojnosti pristaša cionizma u odnosu prema protivnicima u religijskoj

zajednici, prema mojem mišljenju, ponajprije se može povezati sa zbivanjima nakon 1948. Što su arapske države i *goji* općenito pokazivali veće neprijateljstvo prema Izraelu, a Izrael postizao čudesnije uspjehe (vojne, društvene, gospodarske, znanstvene, obrazovne i druge), to se pred religijskom zajednicom otvaralo solidnije uporište za prevrednovanje protucionističkog tumačenja tradicije i Pisma. Vrhunac potrebe za prevrednovanjem donijeli su Šestodnevni rat 1967. i njegove posljedice.¹³

Tumačenje Pisma i židovska osjetljivost na povijest počeli su razotkrivati stvarnost koja je u percepciji vjernika, ali i tražitelja, poprimala – za stoljetnu židovsku teološko-političku pasivnost ili barem ambigvitet – neugodno oštre i jasne obrise. "Značenje povijesti u konačnici se mora razumjeti u teološkim pojmovima", veli Heschel (1987:220), i zaključuje: "Država Izrael nije ispunjenje mesijanskoga obećanja, ali ona mesijansko obećanje čini mogućim" (223). Da su se biblijska proroštva o izraelskoj povijesti, često o kaznama koje će narod pretrpjeti, odavno pokazala "jezivo preciznima" (Spero, 2000:30),¹⁴ nije bila novina. No da se počnu ispunjavati biblijska proročanstva o obnovi, otkupljenju i približavanju mesijanskog doba, bila je novina. Njihovo ispunjavanje u vidu organizirane ljudske aktivnosti, dio koje nije bilo opće židovsko prijanjanje uz Zakon i Savez nego oslanjanje na vlastitu snagu, bilo je nečuveno, neočekivano, sablažnjivo, ali odjedanput stvarno. To što je Izrael stvoren nakon Holokausta, u kojemu je gotovo šest milijuna Židova ubijeno, dodatno je potkrijepilo potrebu za prestankom ovisnosti o milosti ili nemilosti nežidova, ali i apostrofiralo čimbenik čudesnoga u zaživljavanju novonastale države. Religijska zajednica u Izraelu počela je prihvaćati nacionalizam – i to ponajprije onaj njegov oblik koji se na hebrejskom označava s *leumi* (domoljubni) za razliku od *leumani* (šovinistički).

Sekularni i religijski cionizam danas

U posljednjemu, devetnaestom sazivu Kneseta gotovu trećinu zastupnika čine religiozni Židovi.¹⁵ Dio ih pripada starijim haredskim strankama (sefardski *Šas* i aškenaski *Jahadut hatora hamihedet*). Njihova voljnost suradnje sa sekularnim cionistima nije uvijek jasna ni neupitna, a desekularizacija društva kroz institucionaliziranje halahičkih zakona često je glavna ideja vodilja tih pokreta.¹⁶ No dio pripada novijemu nacionalno-religijskom pokretu čija je stranka *Habajit hajehudi* (Židovski dom) s osvojenih 12 zastupničkih mjesta postala četvrta jakosna parlamentarna stranka. Njihov politički program nije usredotočen na halahičke interpretacije drevnih tekstova i nametanje vjerskog svjetonazora svekolikoj izraelskoj populaciji, nego na zadržavanje što više dijelova Erec Izraela pod izraelskim nadzorom kako bi židovska država dugoročno i održivo jačala.¹⁷ Znakovito u njihovu pristupu jest predlaganje vrlo konkretnih načina ispunjenja toga cilja, koji su dobro promišljeni, objektivno ostvarivi, realistični, te u zadanim bliskoistočnim okolnostima optimalno mirotvorni i neradikalni.¹⁸ Promišljeni politički program postupanja s Judejom i Samarijom, koji predlaže *Habajit hajehudi*, možda predstavlja dovršetak procesa potpunog repozicioniranja religijskog tabora nasuprot sekularnome. Nakon lipanjskog rata 1967. religijski je tabor imao maglovitu, ideološki "nabrijanu" viziju, ali ne i realističan, održiv, artikuliran politički plan

glede postupanja s tim područjima i tamošnjim stanovništvom (Gorenberg, 2006:105; Havel, 2013:460-461); za potonje brinuli su se sekularni akteri izraelske politike. Danas je stanje, gotovo bi se moglo reći, suprotno.

U posljednjemu, devetnaestom sazivu Kneseta gotovu trećinu zastupnika čine religiozni Židovi. Dio pripada novijemu nacionalno-religijskom pokretu čija je stranka *Habajit hajehudi* (Židovski dom) postala četvrta jakosna parlamentarna stranka

Jačanje politički artikuliranoga religijskog pokreta aktualizira suprotnost između sekularnoga i vjerskog u izraelskoj politici gotovo do razine kakva je postojala prije nastanka države. Sekularni Izraelci voljni su pregovarati o razmjeni "zemlje za mir" ako se s arapsko-palestinske strane pojavi politički akter s kojim je to izvedivo, unatoč tome što nema nikakvih naznaka da je netko takav na vidiku. Poput svojih sekularnih cionističkih prethodnika, oni u rješenjima koja primjenjuju drugi narodi još uvijek vide rješenja i za izraelske probleme. Ona uključuju transparentne pregovore, pragmatične dogovore, recipročnost u ustupcima, poštivanje međunarodnog prava, povjerenje u iskrenost sugovornika i neupitnu primjenu načela *pacta sunt servanda*. Njihove su ideje vodilje humanizam i racionalizam; nasljeđe *haskale* začinjeno pacifizmom neutemeljenim na realističnoj percepciji bliskoistočne stvarnosti, nego na uvjerenju o tome kakva bi ona trebala biti. Nacionalno-religijski pokret, s druge strane, ne obazire se odveć na to kako se politika vodi "kod drugih naroda", kao ni na to kakvim bi ustupkom Židovi mogli odobrovoljiti svijet da ih nagradi pljeskom, okiti odličjem i pozove na sljedeći ustupak. On tvrdoglavo podsjeća na to da je "Zapadna obala" srce drevnih židovskih kraljevstava, a Jeruzalem njihov najsvetiji grad. Neotuđivi su i Hebron, Betlehem i Šekem. Odbija stavljanje tih mjesta pod arapsku državnu suverenost pod bilo kakvim aranžmanima, premda ostaje nejasno temelji li se njihova rezolutnost više na religijskoj nepopustljivosti ili na deideologiziranome političkom realizmu i ozbiljnom shvaćanju prijetnje koju će muslimanski susjedi uvijek predstavljati za židovsku državu bez obzira na oblik granice.¹⁹

Religijska zajednica time se sve više profilira kao postojan nositelj ideje sadašnjega i budućeg cionizma. Suparništvo između sekularnih i religioznih Židova danas postoji kao i prije osnutka države, ali se stječe dojam da je sada religijska zajednica nositelj sve veće samouvjerenosti, svježine i vizije koji su okrunjeni porastom političkog utjecaja, dok je sekularna strana konfuzna i podijeljena. Uzme li se u obzir šira perspektiva postojanja izraelske države, to ne začuđuje i ne treba očekivati značajniju promjenu u skorij budućnosti. Naime, najambiciozniji

projekti sekularne ljevice u posljednja dva desetljeća – Sporazum iz Osla i povlačenje iz Gaze²⁰ – završili su grdim fijaskom.²¹ S druge strane, upozorenja kojima je nacionalno-religijska zajednica argumentirala svoje protivljenje tim projektima pokazala su se proročki točnima. No, prema mojem mišljenju, najvažnije je od svega što su židovska nepopustljiva i borbena državotvornost, makar i u vidu drskoga (*hucbani*) sekularnoga ljevičarskog političkog aktivizma, dobili potvrdu vrhovnoga vidljivog suca sveukupne židovske religijske misli: povijesti.

Bilješke

- 1 Sura 5 (El-Maide), 21.
- 2 Više o evoluciji kršćanskih stavova prema cionizmu u: Havel (2013a).
- 3 Riječ je o izvorima prije uspostave Države Izrael. Nakon 1948. sama država postaje izvorom cionizma, što je od osobite i neposredne važnosti za promjenu stava prema cionizmu unutar religijske židovske zajednice, o čemu će biti više riječi kasnije u tekstu.
- 4 Riječ *alijá* potječe od hebrejskog glagola *laalot*, uzici. U sebi sadržava određeno vrednovanje: kretanje prema Jeruzalemu iz ostalih krajeva Erec Izraela jest uspon ili uzlazak (što se može objasniti zemljopisno, budući da je Jeruzalem na višoj nadmorskoj visini od okolnih krajeva pa se do njega dolazi uzbrdo), a Jeruzalem i gora Cion iznad svih je gora (Izaija 2:2). Više u skladu s Izaijom 2:2 i nekim drugim dijelovima Pisma, kretanje iz svih ostalih krajeva svijeta prema Erec Izraelu također je u doba cionizma nazvan uzlaskom (*alijá*), jer je Erec Izrael na višoj duhovnoj razini od svih drugih krajeva svijeta.
- 5 Židovsko viđenje sebe kao naroda poput svih drugih naroda u Bibliji implicira buntovnost prema Božjemu posebnom naumu s njima. Prvi put kad su Izraelci poželjeli uspostaviti državno uređenje prema uzoru na ostale narode, to je poistovjećeno s odbacivanjem Boga (1 Sam 8:5-8).
- 6 Leon Pinsker (1821–1891), koji se smatra pretečom političkog cionizma, dugo je vjerovao kako će ideje prosvjetiteljstva i humanizma dovesti i do židovske ravnopravnosti u europskim državama. No nakon pogroma u Rusiji prestao je vjerovati da ikakva ideološka ili društvena promjena može promijeniti neprijateljsko raspoloženje nežidova prema Židovima te je 1882. objavio poznati spis *Autoemancipation! Mahnruf an seine Stammesgenossen von einem russischen Juden*, kojim je Židove potaknuo na državotvornost.
- 7 Weizmann piše: "Njegov (Herzlov) cionizam počeo je kao neka vrsta filantropije... Kako je on to vidio, ili se barem tako činilo, postojali su bogati Židovi i postojali su siromašni Židovi. Bogati Židovi koji su željeli pomoći siromašnim Židovima imali su značajan utjecaj u saborima naroda. Tu je, zatim, bio turski sultan, kojemu je uvijek nedostajalo novca, a koji je posjedovao Palestinu. Najlogičnija stvar bila je učiniti da bogati Židovi dadu sultanu novce da on dopusti siromašnim Židovima da odu u Palestinu" (Weizmann, 1949:44).
- 8 Weizmann vrlo otvoreno piše o svome stavu prema nežidovima i obrazovanju: "O nežidovima sam znao malo, ali su mi od najranije mladosti postali simbolom prijetećih sila

s kojima ću se morati nositi svom svojom mladenačkom snagom kako bih se izborio u životu. Stjecanje znanja za nas (Židove) nije toliko bio normalan proces obrazovanja koliko pohranjivanje u arsenal oružja kojim smo se nadali da ćemo se održati u neprijateljskom svijetu" (Weizmann, 1949:18).

- 9 Ovdje valja navesti kako neki izraelski povjesničari imaju drukčije viđenje nastanka cionističkog pokreta te smatraju da on nije prvenstveno plod ondašnjega europskog trenda nacionalnog osvješćivanja, nego da izvire iz "dubokih izvora židovske povijesne osviještenosti." Arie Morgenstern u članku *Dispersion and the Longing for Zion, 1240-1840* (Hazony, Hazony & Oren, 2006:304-356) navodi primjere židovskih nastojanja da se vrate na Cion prije Herzlova cionističkog pokreta. Takvo viđenje podrazumijeva i postojanje mnogo manje razine napetosti između modernističke i tradicionalističke cionističke struje od one na koju drugi izvori ukazuju. Morgenstern u članku iznosi kvalitetne argumente u prilog preispitivanju uvriježenog stajališta o tom predmetu i svakako pridonosi razumijevanju njegove složenosti i opasnosti od tumačenja utemeljenih na simplifikaciji. U ovome kratkom osvrtu na ulogu sekularizma u stvaranju cionističkog pokreta prikazujem samo načelne trendove, pa je opasnost od izostavljanja nekih važnih suprotnih procesa u odnosu sekularne i religijske zajednice u cionističkoj debati neposredna. Više o religijski motiviranom cionizmu prije uspostave Države Izraela, koji je Morgenstern, prema mojem mišljenju, ipak pre naglasio v. u: Havel (2013:389-399).
- 10 http://www.jewsagainstzionism.com/rabbi_quotes/vayoesmoshe1.cfm#6Million (pregledano 7. 5. 2011).
- 11 Shalom Ratzabi, *Is There Religious Meaning to the Rebirth of the State of Israel after the Shoah?* U: Katz (2005:211-225).
- 12 Prijetnja izgonom Izraelaca iz Obećane zemlje česta je biblijska tema (Lev 26:33, Pnz 4:27; 28:64-67, Neh 1:8, Ez 12:15; 20:23, Zah 7:14 itd.).
- 13 V. Zemljovid 1. Više o utjecaju Šestodnevnog rata na religijsku zajednicu u: Havel (2013:446-456; 479-481).
- 14 Engl. *chillingly accurate*.
- 15 <http://www.jpost.com/Diplomacy-and-Politics/Record-number-of-female-religious-MKS-in-Knesset> (pristupljeno 12. lipnja 2013).
- 16 Usp. Kasapović (2010:167-170), gdje autorica daje pregled nastanka i razvoja tradicionalnih religijskih izraelskih stranaka.
- 17 Program stranke *Habajit hajehudi* v. na: <http://baityehudi.org.il/englp/our.htm> (pristupljeno 15. lipnja 2013).
- 18 U vrijeme pisanja ovog članka program stranke *Habajit hajehudi* glede Judeje i Samarije odnosno "Područja" (*šetah*; mn. *štahim*) bio je na internetu izložen samo na hebrejskom jeziku (<http://www.myisrael.org.il/action/1352>, pristupljeno 1. srpnja 2013). U sedam točaka predlaže se aneksija "Područja C" (koje čini oko 60 posto Judeje i Samarije; v. Zemljovid 3), uz davanje punopravnog državljanstva za 50.000 arapskih stanovnika koji su ondje naseljeni zajedno sa 350.000 Židova. Za ostale dijelove predlaže se autonomija, uz uvjet prekida veze s Pojasom Gaze, suzbijanje infiltriranja izbjeglica iz drugih arapskih zemalja, te uspostave izraelskoga "sigurnosnog kišobrana" nad cijelim "Područjem". U toč. 7. zagovara se ulaganje napora u postizanje održivog suživota

- Izraelaca i Arapa na "Području", koji bi bio utemeljen na svakišnja interakciji i prepoznavanju činjenične stvarnosti, a ne na apstraktnim ideologijama i utopijskim očekivanjima.
- 19 Trebalo bi ozbiljno razmotriti mogućnost da židovska religijska zajednica, budući da sama prijanja uz određene vjerske i "iracionalne" postavke te ih katkad pretpostavlja "racionalnima", ozbiljno uzima i "iracionalni" aspekt kojim se vodi radikalniji dio muslimanske zajednice. Percipiranje stvarnosti na temelju vlastitih iskustava nije neobično među političkim i društvenim akterima bilo gdje, pa ni na Bliskom istoku. Takav stav makar djelomice objašnjava zapadnjačko zanemarivanje islamističkih programa, poput Hamasove povelje, koje sekularni zapadnjak ne uzima ozbiljno, ali kao pragmatik vidi to kao sredstvo kojim se uz pomoć vjere zapravo postižu neki ovozemaljski ciljevi.
- 20 Premda je povlačenje inicirao "desničar" i "jastreb" Ariel Šaron, taj je projekt zdušno prihvatilo ponajprije sekularno-liberalni ljevičarski dio izraelske javnosti, dok su se nacionalno-religijski pokreti, okupljeni oko *Guš katifa*, protivili. Šaron je nekoliko mjeseci prije parlamentarnih izbora 2006. osnovao stranku *Kadima*, koju Kasapović (2010:170-172) s pravom svrstava u stranke "desnog tabora", ali u analizi upozorava na složenost njezina programa i nezahvalnost ideološkog svrstavanja na osi lijevo-desno, te opaža i da se stranka, prema nekim analitičarima, pomiče prema lijevom centru. Dojam je da je povlačenje iz Gaze bio glavni program *Kadime*, na temelju kojega je stranka 2006. osvojila 29 mjesta, dok se 28 zastupničkih mjesta osvojenih 2009. djelomice može povezati s operacijom *Lijeveno olovo* koju je izraelska vojska pokrenula kako bi zaustavila raketiranje juga Izraela iz Gaze. Na posljednjim izborima s osvojena samo dva mjesta *Kadima* je postala najslabijom strankom u aktualnom sazivu Kneseta.
- 21 Statistika iz druge polovice 1995. pokazuje kako je u dvije godine "mira" potpisanog u Oslu stradalo 38 posto svih žrtava arapskog terora u dotadašnjoj izraelskoj povijesti (Stav, 2001:24). U Gazi je pak na izborima 2006. pobjedu odnio radikalni Hamas i pokrajinu, riječima Mahmuda Abasa, pretvorio u "Emirat mraka" (Herzog, 2010). Autor u istom članku navodi kako je u tri godine između Hamasova osvajanja vlasti i izraelske operacije *Lijeveno olovo* Hamas na Izrael ispalio sedam tisuća raketa i minobacačkih projektila.

Literatura

- Biblija. Stari i Novi zavjet* (1987-2009). Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Eldad, I. (2007). *The Jewish Revolution; Jewish Statehood*. Jerusalem: Gefen.
- Gorenberg, G. (2006). *The Accidental Empire: Israel and the Birth of the Settlements, 1967-1977*. New York: Henry Holt and Company.
- Havel, B. (2013). *Arapsko-izraelski sukob: religija, politika i povijest Svete zemlje*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Havel, B. (2013a). Kršćanski cionizam: nastanak i razvoj neočekivanoga političko-religijskog fenomena. *Politička misao*. (50) 1:129-154.
- Hazon, D., Yoram, H., Oren, M. B. (ur.) (2006). *New Essays on Zionism*. Jerusalem i New York: Shalem Press.
- Herzl, Th. (2011). *Židovska država*. Zagreb: Židovska vjerska zajednica Bet Israel u Hrvatskoj i Novi Liber.
- Herzog, M. (2010). The Hamas Conundrum: The Untamed Shrew, Four Years On. *Foreign Affairs*. (89) 1.
- Heschel, A. J. (1987). *Israel: An Echo of Eternity*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Kasapović, M. (2010). *Politički sustav i politika Izraela*. Zagreb: Politička kultura.
- Katz, S. T. (2005). *The Impact of the Holocaust on Jewish Theology*. New York i London: New York University Press.
- Morris, B. (2008). *1948: A History of the First Arab-Israeli War*. New Haven i London: Yale University Press.
- Oz, A. (2010). *Priča o ljubavi i tmini*. Zaprešić: Fraktura.
- Peel, E. i dr. (1937). *Palestine Royal Commission Report*. London: His Majesty's Stationery Office.
- Sachar, H. M. (2001). *A History of Israel: From the Rise of Zionism to our Time*. New York: Alfred A. Knopf.
- Sharon, M. (ur.) (1988). *Pillars of Smoke and Fire: The Holy Land in History and Thought*. Johannesburg: Southern Book Publishers.
- Spero, Sh. (2000). *Holocaust and Return to Zion: A Study in Jewish Philosophy of History*. Hoboken: Ktav Publishing House.
- Spero, Sh., Pessin, Y. (ur.) (1989). *Religious Zionism: After 40 Years of Statehood*. Jerusalem: Mesilot & The World Zionist Organization.
- Stav, A. (ur.) (2001). *Israel and a Palestinian State: Zero Sum Game?* Shaarei Tikva: Ariel Center for Policy Research.
- Sykes, Ch. (1953). *Two Studies in Virtue*. New York: Knopf.
- Weizmann, Ch. (1949). *Trial and Error: the Autobiography of Chaim Weizmann*. New York: Harper & Brothers. ■